

La formació dels mestres a Catalunya fora de les normes de l'Estat i l'ensenyament durant la Guerra Civil

Mateu Rotger i Rosquellas,
director de l'Institut Municipal d'Educació

EN JOAN BARDINA I
L'ESCOLA DE MESTRES

○ Què va empènyer Joan Bardina a fundar l'Escola de Mestres de Barcelona?

Ell mateix va escriure: «Era l'octubre del 1902, si no m'erro, quan vaig començar a la "Veu de Catalunya" la campanya pedagògica. Per què vaig iniciar-la i precisament en aquells moments?

»Cansat, noi encara, d'una vertiginosa lluita en un partit polític, lluita —sense vanitat— heroica, i desenganyat de l'eficàcia dels remeis purament polítics, per llei de reacció —inevitable en un esperit lluitador— em vaig convèncer que no hi havia més que un camí per a la regeneració estable: la reforma de les generacions per l'educació.

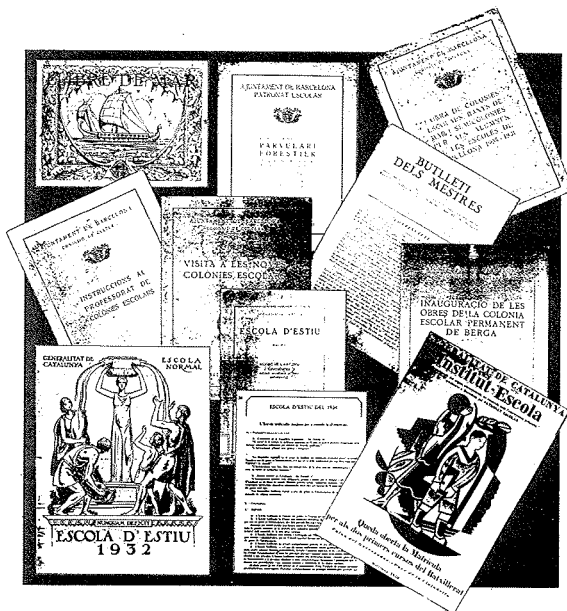
○ »Ja en aquest terreny, no haig d'explicar com va devorar el meu esperit els llibres cabdals d'educació escrits a fora; com vaig escollir-ne alguns com a punt de partida de l'obra que vagament anava dibuixant-me; com vaig persuadir-me fermament, no sols de la tesi general, que l'educació era la gran i única palanca, sinó també que, havent d'acceptar tot el que hi ha de bo enllà de les nostres fronteres, era absolutament necessària una ferma base nacional sobre la qual desenrotllar tot el sistema, fornal d'assimilació de tot el que era bo dels altres. Aprofitant un parèntesi en les meves tasques universitàries, a causa de greus malalties, vaig agafar el títol oficial de mestre, patent de cors, se sol dir, per fer malbé les generacions, però necessària també per intervenir activament en tots els ordres de la via pedagògica catalana.

»Amb el títol, moltes lectures i encara més meditacions, sols cercava ocasió a propòsit per llançar la idea dintre un **moment polític** propici: i subratllo el mot, per donar a entendre que no sóc dels que ho fien tot en la bondat de l'ideal.

»I aquest **moment** vingué amb les esplèndides i seguides victòries del lerrouxisme, que ho abassegaven tot, deixant el públic sensat en dubte sobre l'eficàcia de l'acció política. I l'**ocasió** fou la prohibició del senyor comte de Romanones d'ensenyar en català la Doctrina en les Escoles públiques.

»Aleshores vaig començar la campanya a "La Veu" i a altres periòdics i revistes professionals».

La campanya de Bardina assolí ampli ressò i començaren a fundar-se, l'una darrera l'altra, «Escoles Catalanes» de totes menes

a tots els indrets de Catalunya, sobretot a Barcelona, la majoria de les quals no responien a la seva visió de la política educativa, unes per falta de maduresa i altres perquè estaven en mans de gent inexperta.

Des de l'inici de la campanya, Enric Prat de la Riba el va escriure oferint-se-li per treballar junts i «fornir els fonaments de la gran obra educativa». I d'aquesta relació en sorgí la idea de creació d'un Patronat d'Escoles «que n'implantés a Catalunya una xarxa, encarrilés als mestres desviats i desfés paulatinament tot lo mal fet». No obstant, i malgrat que el Patronat feia editar llibres, tenia estatuts, havia estat anunciat a la premsa diària i celebrava reunions preparatòries, no va reeixir.

Convençut que el problema principal que afectava l'escola era la deficient preparació que rebien els mestres a les escoles normals oficials d'on sortien «sense noció del nacionalisme pedagògic... ignorants dels corrents fecunds de la pedagogia estimulant i alhora solidària... reduït tot bagatge a uns programes centenaris...», va decidir amb la col·laboració de Josepa Soronelles i del doctor Fèlix Jové, la creació d'una «escola exclusiva per a futurs mestres d'ambdós sexes». Per a aconseguir-ho captaren l'ajut de les societats «perquè cada una pagui els gastos oficials d'un o més alumnes»; apel·laren al «patriotisme particular» perquè «ens aboní lloguer, electricitat i material»; apel·laren «al patriotisme i a l'amistat d'homes excel·lents encarregant-los càtedres gratuïtes...». Així fou que Joan Bardina, Josep Carner, Gaietà Cornet, Norbert Font i Sagué, Alexandre Galí, Fèlix José, Joan Llaverias, Josep Pijoan, Frederic Rahola, Josepa Soronelles, Josep M. Tallada, Jaume Visa i d'altres formaren el quadre de professors de l'Escola.

L'Escola de Mestres presentà novetats revolucionàries: gradualització de l'ensenyament, supressió de la lliçó magistral i del llibre de text, supressió de premis i càstigs, escolarització en català i en règim de coeducació, importància dels treballs manuals... i la participació activa dels alumnes en totes les activitats escolars.

En Bardina, la Soronelles i en Jové varen començar l'aventura de posar en marxa l'Escola de Mestres «amb la respectable quantitat —reunides les tres fortunes— de 28 pessetes».

«La Veu» els va deixar la màquina de compondre i de còpies, l'Eladi Homs —que posteriorment fou pensionat als Estats Units per l'Ajuntament—, va fer-los les circulars; Mossèn Camil Vives va encarregar-se del tiratge d'altres papers, graciosament, a la seva impremta, i ells varen passar les circulars i els sobres. De les 28 pessetes, comprats paper, segells i tintes encara van sobrar-ne alguns cèntims.

LES ESCOLES D'ESTIU

La primera Escola d'Estiu se celebrà l'any 1914. Durant la primera època, aquesta Escola reunia, en temps de vacances, a un grup de mestres amb la finalitat de corregir la seva formació acadèmica. Durava quasi un mes i les seves activitats consistien en uns cursos generals, uns cursos de treballs especialitzats —obradors, pràctiques pedagògiques...— complementats amb visites, sessions de teatre, concerts, etcètera.

Fou l'Eladi Homs qui tingué la idea de crear l'Escola d'Estiu concretant el coneixement d'experiències realitzades als Estats Units i el precedent de l'Escola de Mestres. A ell s'encarregà la direcció de la primera Escola, l'any 1914; però l'ànima d'aquella institució —remarca en Jordi Monés, en el seu llibre «El pensament escolar i la renovació pedagògica de Catalunya (1833-1938)» fou l'Alexandre Galí, qui dirigí les que es realitzaren des del 1915 al 1923, any aquest en què Primo de Rivera acabà amb la Mancomunitat i amb totes les seves obres.

La col·laboració entre la Mancomunitat i els grups renovadors de l'ensenyament estatal es concretitzà, al principi dels anys vint, en la creació d'una comissió mixta: Consell de Pedagogia, Federació de Mestres Nacionals de Catalunya i Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana que s'encarregà d'organitzar la Setmana Final de l'Escola.

Dintre les activitats de les Escoles d'Estiu és de remarcar l'any 1914 que es donés a conèixer als ensenyants el mètode Montessori; l'any 1917, s'hi afegeix el coneixement de Decroly, Claparède, Dewey i Meumann; el 1920, hi participà personalment Claparède versant les seves lliçons sobre la psicologia de la intel·ligència.

Després del llarg parèntesi que s'inicià amb la Dictadura, l'Escola d'Estiu —altra vegada amb en Galí al front i a partir del 1932 sota els auspicis de la Generalitat de Catalunya—, tornà a la palestra. La segona època començà l'any 30 però amb característiques ben diferents degut a una millor preparació dels alumnes per una part i a les noves orientacions polítiques i ideològiques. Les mateixes persones que formen part de la comissió organitzadora de la Setmana Final l'any 23 —fent excepció del mestre Figuerola que morí durant la dictadura—, figuren a l'Escola d'Estiu del 1930: Cassià Costal, Alexandre Galí, Josep Barceló i Narcís Masó.

L'any següent la Setmana Final va ésser substituïda per les Converses, que se celebraven a la tarda, sobre problemes polítics i pedagògics del magisteri.

Seria llarg d'enumerar tots els temes tractats en cadascuna de les escoles d'estiu i de fer relació dels molts mestres que intervingueren en la seva exposició. Entre aquells podem citar, pel seu ressò: «Problemes que planteja el llenguatge a Catalunya», «Els problemes de l'educació moral a l'escola actual» (1932); «L'educació moral i cívica a les escoles de la República» (1933); «L'Escola Unificada: mitjans per a establir-la» (1934) i «L'escola i les transformacions socials» (1935). Els noms de Jaume Serra i Hunter, Joaquim Xirau, Gonçal de Reparaz, Rodolf Llopis, Jeroni de Moragas, Anna Rubiés, Raimon Torroja, Pere Blasi, Manuel Ainaud, Manuel Garcia i Morente, Ventura Gassol, Serra i Moret, Josep Estalella, Nicolau d'Olwer, Pompeu Fabra, Pau Vila, Puig i Ferrater, Joan Coromines, Duran i Sanpere i Humbert Tous, són prou significatius. Celestin Freinet pronuncià dues conferències a l'Escola d'Estiu del 1932.

Hem de fer esment que les converses pedagògiques dels anys 32, 33 i 34 serviren de base per a la redacció del pla del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU). La Guerra Civil i una postguerra liquidacionista per a tot moviment pedagògic que s'havia generat a casa nostra, amb la Mancomunitat primer i, més tard, amb la Generalitat obriren un període de treball en la clandestinitat que donà com a fruit la presentació, als locals de «Franciscàlia», el 29 de setembre del 1965, de la institució «Rosa Sensat» que impulsà l'Escola d'Estiu del 1966.

LA CONSTITUCIÓ REPUBLICANA: L'ESCOLA UNIFICADA

L'article 48 de la Constitució republicana, fent-se ressò de la idea dels socialistes europeus, afirmava que l'escola espanyola s'havia de regir pel sistema de l'escola unificada, la base de la qual —més político-social que pedagògica— era la desaparició, en el procés educatiu, de condicionants que poguessin entorpir una educació igual per a tots —riquesa, classisme, ideologies polítiques o religioses— l'única, segons aquesta ideologia, que pot diferenciar el nivell de cultura és la capacitat o les aptituds de l'individu.

El nom d'escola unificada, li ve a rel del seu ideari, que vol trencar amb la separació de nivells, en el pla pedagògic, de manera que l'ensenyament primari, secundari i superior constituïssin un cos únic. Del concepte d'Escola Unificada es dedueix que l'escola devia ésser laica.

Per decret es va prohibir que els ordes religiosos es dediquessin a l'ensenyament, i els seus centres es convertiren en estatals.

En el decret sobre laïcisme es feia constar que ningú no podria ser obligat d'assistir a classes d'educació religiosa; no obstant, els pares que ho desitgessin tenien dret a aquest ensenyament per a llurs fills; i, com fos que especificava que cap mestre no podia ésser obligat a ensenyar religió, en una O. M. posterior s'establí que els pares que desitgessin un ensenyament religiós ho havien de manifestar per escrit, i si el mestre es negava a fer-ho, es posaria d'acord amb el rector de la parròquia per tal que,

dintre de l'escola i en horari escolar, donés aquestes classes; mentre el mestre s'ocuparia dels altres nens fent-los fer treballs manuals.

L'escola republicana contemplava, a més, la coeducació i el bilingüisme.

La problemàtica de la llengua no va quedar resolta amb la llei de bilingüisme —que preveia que als nens fins als vuit anys se'ls havia d'ensenyar en català— ja que la seva aplicació, tenint en compte la legislació de l'època, no es podia dur a terme en un termini breu, perquè els mestres, per una part, estaven mancats de preparació i no hi havia altres textos que els editats per la Protectora de l'Ensenyança Catalana.

Com a primera providència i per tal de donar solució al primer problema, es va demanar la creació d'una escola normal catalana i la provisió de càtedres de català a la resta de les normals del Principat, que Marcellí Domingo s'apressà de concedir, condicionant que les classes de català fossin encarregades a persones amb caràcter voluntari.

A continuació d'això es posaren en marxa els cursos per correspondència de l'Extensió d'Ensenyament Tècnic de la Generalitat, i en el «Butlletí dels Mestres» —publicació pedagògica del Consell de Cultura, de gran difusió—, es publicaren lliçons de català a cura del mestre Fabra. En contra d'això, l'Estat mantingué les disposicions relatives al trasllat de mestres, i per aquest motiu seguien arribant a Catalunya mestres que desconeixien el català, i no s'exigia el coneixement del català als opositors al magisteri nacional.

Quant al problema dels llibres, aquest es va anar palliant gràcies a l'esforç de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i amb els llibres editats per en Dalmau Carles

ELS INSTITUTS-ESCOLA I LA NORMAL DE LA GENERALITAT

En el camp del segon ensenyament el nombre d'instituts es va multiplicar, en ser convertits, majoritàriament, els centres

docents religiosos en públics. De dos instituts a Barcelona es va passar a set, i de set que hi havia a la resta de Catalunya, a vint. Un dels instituts creats per decret del mes d'octubre del 1933 fou l'Institut «Albéniz» de Badalona, que funcionà a Can Pi i Gibert, fins a la seva dissolució l'any 1939.

Si bé dels centres secundaris creats a Barcelona tres d'ells eren Instituts-Escola, quan hom parla d'Institut-Escola associa aquest nom d'immediat al que va existir al Parc de la Ciutadella, una de les concessions —juntament amb l'Escola Normal de la Generalitat—, que ens va fer el Govern provisional de la República pocs mesos després de la seva proclamació, que obrí les seves portes el 3 de febrer del 1932. Els altres foren l'«Ausiàs March» i el «Pi i Margall», tots dos instal·lats en locals confiscats als Jesuïtes.

Parlar de l'Institut-Escola de la Generalitat —l'Institut-Escola del Parc—, equival a parlar d'una institució modèlica en la qual van poder ser aplicades les «Normes per a l'organització de l'ensenyament secundari a Catalunya», creades per la Ponència de Segon Ensenyament del Consell de Cultura: un projecte preparat per a portar a terme la reforma de l'ensenyament en el moment en què l'Estatut de Núria fos aprovat.

No podem transcriure aquí les referides normes perquè ocuparien molt d'espai, però a grans trets direm que: preveien l'ingrés als 12 anys, sense examen, previ un informe dels serveis d'Orientació Professional; el pla d'estudis contemplava sis cursos amb set hores diàries de classe, ensenyament cíclic, supressió dels llibres de text —no pas dels llibres— i dels exàmens, un màxim de 30 alumnes per aula, ensenyament en català i en règim de coeducació, abolició de premis, càstigs i qualificacions; disciplina basada en l'ascendència del professor...

Existia un reglament intern que el definia com a institució pilot amb la finalitat de coordinar el primer i segon ensenyament i la formació de futurs professors per tal de poder estendre aquesta experiència de

renovació pedagògica a tot Catalunya. L'ànima de l'Institut-Escola va ser el seu fundador i primer director, el Dr. Josep Estalella, a qui recorden aquests dies, en emocionat homenatge, alumnes i professors, amb motiu del centenari del seu naixement a Villafranca del Penedès.

Ja ha quedat dit que, al mateix temps que es va decretar la creació de l'Institut-Escola del Parc, en Marcellí Domingo va donar resposta afirmativa al desig de la Generalitat de crear una escola Normal, però aquesta escola Normal havia de funcionar amb professorat de l'escalafó nacional —si bé proposat per la Generalitat— i havia d'impartir les mateixes matèries que a les altres escoles normals de l'Estat.

Les propostes sobre organització trameses a Madrid i aprovades sense gaires modificacions, contemplaven com a finalitat de la Normal: la preparació i formació permanent dels mestres per a l'ensenyament primari per a les especialitats en pàrvuls i educació especial, així com el reciclatge dels titulats pel sistema antic. Miquel Santaló, en la revista «Escola Normal», va escriure: «...Per a tot el món civilitzat, la formació professional del Magisteri és un problema seriós que cap país no considera encara satisfactòriament resolt.» «...La Normal de la Generalitat aspira... a la preparació de mestres... amb la màxima cultura possible al servei d'una consciència professional que sigui garantia de respondre als imperatius socials amb relació a l'Escola. I com que això no pot aconseguir-se, no s'ha aconseguit fins avui, a base de l'estudi de teories, la Normal intenta completar la formació doctrinal amb el conreu d'una pràctica acurada en contacte directe amb l'Escola primària, tenint en compte tota la gamma d'especialitats que reclama d'una banda la diferent natura dels infants, i d'altra la multiplicitat d'institucions que la societat contemporània considera inseparables de l'Escola».

En certa manera, l'Escola Normal de la Generalitat, va seguir pedagògicament el camí marcat per l'Escola de Mestres d'en Bardina, i que van continuar posteriorment les escoles d'estiu.

L'ESCOLA NOVA UNIFICADA

En les conclusions provisionals a que s'arribà a la conversa pedagògica de l'Escola d'Estiu del 1934, i que versà sobre el tema: «L'Escola Unificada: mitjans per a establir-la», es llegeix: «L'Escola Unificada és l'escola del poble; és l'escola per a tots els infants de la Nació... ha d'ésser una institució educativa docent i de treball que compregui tots els graus de l'ensenyament, des dels pàrvuls fins a la Universitat, en una totalitat orgànica... Serà creada i sostinguda per l'Estat i la Generalitat i dirigida, en la part tècnica i administrativa, per un consell superior format per persones representatives de tots els graus de l'ensenyament... Ha d'ésser gratuïta en tots els seus graus... Escola Unificada no vol pas dir escola uniformada, escola igualitària. L'Escola Unificada podrà admetre diversos procediments, horaris i maneres especials de fer i d'ensenyar; però ha d'exigir l'enquadrament de totes les activitats docents i escolars dintre d'un mateix sistema, que obeeixi uns principis. L'Escola Unificada suposa una continuïtat docent i escolar; però el pas de la primera a la segona infància, la pubertat, el pas de l'adolescència a la joventut, obeeix uns característiques biològiques i psíquiques que reclamen uns procediments i uns mètodes adients a cadascuna de les etapes escolars...»

Contemplaven també, aquestes conclusions, els continguts i els mitjans per establir l'E.U., donant a conèixer quines eren les aspiracions immediates, a mitjà i llarg termini i les ideals: «Cada població catalana tindrà tota una institució escolar primària amb pàrvuls i ensenyament primari complet; amb camps de joc, piscina, esports, realitzacions, biblioteca, sala de música... Considerant ja unificats l'ensenyament primari i secundari, tots els nois, d'una manera obligatòria i gratuïta fins a l'edat de 18 anys, hauran de cursar completament els graus primari i secundari... A cada població catalana de més de 5.000 habitants hi haurà un Institut-Escola amb les escoles de treball anexas... Tots els alumnes passaran una anyada a l'estranger... Només

ingressaran a la Universitat els alumnes excepcionalment ben dotats... La carrera de Magisteri... serà universitària... La Universitat catalana... tindrà anex un politècnic... dedicat a les altres investigacions científiques i a la formació de personal tècnic...»

En esclatar la Guerra Civil, Catalunya viu una situació gairebé d'autonomia absoluta fins al maig del 1937. La «revolució» —ja que en tota la zona republicana no es parla pas de guerra— es porta tant al front com a la rera guarda per construir un Estat popular. De seguida a Catalunya es constituí el Consell d'Economia i el Comitè de Milícies Antifeixista. Aquest va donar pas a la formació del Comitè de l'Escola Nova Unificada que quedava constituït el dia 29 de juliol.

Totes les escoles primàries oficials i religioses, les escoles de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i les de formació professional, àdhuc les que estaven en construcció, van passar a dependre de la Conselleria de Cultura de la Generalitat. En el Comitè d'incautacions hi estava representat el CENU i això va fer possible disposar d'aules suficients.

El clima revolucionari i les fortes pressions dels representants de les diverses tendències polítiques originaren forts enfrontaments dins del Comitè, que no afavoriren pas la bona marxa del procés educatiu del país.

El preàmbul del decret de 21 de juliol del 1937, sobre nova reestructuració —la primera amb data de 22 d'octubre del 36—, és suficient per a donar-nos idea de quina fou la trajectòria del CENU des de la seva constitució. «L'ambició cultural del nostre poble... de donar ensenyament a tots els infants de Catalunya... la recollí la Generalitat amb la creació del Comitè, més tard Consell, de l'Escola Nova Unificada. Representava aquest, a més del desig d'estendre el nombre d'escoles, un sentit pedagògic modern i avançat d'acord amb els anhels de renovació espiritual de Catalunya... i ara, quan un any de treball permet de considerar la feina realitzada, és just reconèixer el gran esforç que representa el nombre de noves escoles ja instal·lades o en construcció. Però aquest

període d'un any, permet també una imparcial revisió de tota la obra feta... amb el propòsit de cercar el millorament de l'organisme. Perquè és evident que la mateixa urgència de la improvització, la vasta multiplicitat de l'obra empresa són causa d'assaig que és necessari consolidar, i de deficiències inevitables que és necessari de corregir...»

A l'Arxiu Municipal he pogut passar revista a les nòmines que la Generalitat pagava als mestres del CENU: als mestres nomenats pel Consell, als mestres mobilitzats i als mestres que substituïren el personal incorporat a files. Les nòmines de referència únicament ens donen dades del curs 37-38, al començament del qual existien disset escoles del CENU, vuit Escoles Graduades i altres nou, servides per un o dos mestres, amb un sou de 5.000 pessetes anuals. Les escoles eren a les següents adresses: Carretera Antiga de València, carrer del Temple, 8-10, Av. Martí Pujol, 457-459; carrer Garcia Hernández, Riera de Canyadó, carrer Progrés, 344; Roger de Flor, 120; Pérez Galdós, La Camèlia, Riera Sant Joan, Passeig de Jaca, Tortosa, 40; Fermí Galàn, 2; Guifré, 148-150 i als carrers Arnús, 16-24 i Jaume Compte. Aquestes darreres escoles són les úniques que figuren amb nom propi: «Francesc Layret» i «Pompeu Fabra».

Perquè algú, dels que varen viure l'experiència del CENU a la nostra ciutat, no ens ofereix el seu record aprofitant —si s'escau— les pàgines de «Carrer dels Arbres»?

BIBLIOGRAFIA:

Joan Bardina i Castarà. Dades biogràfiques recollides per alumnes de l'**Escola de Mestres**. 1959.

«El Pensament Escolar i la Renovació Pedagògica a Catalunya (1833-1938)». Jordi Monés. Edicions «La Magrana». Barcelona.

«L'Educació a Catalunya durant la Generalitat 1931-1939». Ramon Navarro. Edicions 62. Barcelona.

«Butlletí dels Mestres».